

УДК 316.74:2

У.М. Завальнюк,
кандыдат гістарычных навук, ксёндз-магістр,
настаяцель Мінскага Касцёла Святога Сымона і Сятой Алены

МІЛАСЭРНАСЦЬ, ДАБРАЧЫННАСЦЬ І ПОСТ ЯК САЦЫЯЛЬНЫЯ ПРАБЛЕМЫ Ў ДАСЛЕДАВАННЯХ Я.Е. ГАЛУБІНСКАГА

Руская царкоўная навука, якая пачала складвацца ў пятроўскую эпоху, да сярэдзіны XIX ст. дасягнула сталасці, заняла важнае месца ў сацыяльна-культурным жыцці імперыі. Арганічнай часткай гэтага духоўнага і інтэлектуальнага росквіту была творчасць *Яўгена Еўсцігнеевіча Галубінскага* (1834–1912 гг.). У гістарычную навуку Яўген Еўсцігнеевіч увайшоў як непрадзятны вучоны, шчыры, смелы і сумленны праўдалюбец. Сучаснікамі Я.Е. Галубінскі быў прыняты «як маральны тып рускага навукоўца».

Аб'ектыўная характарыстыка навуковай дзейнасці Яўгена Еўсцігнеевіча дадзена ў манументальнай працы протаіерэя Георгія Флароўскага «Шляхі Рускага Багаслоўя» [1], якая і па сённяшні дзень служыць асноўным бібліяграфічным даведнікам па гісторыі духоўнай культуры Расіі. Георгій Флароўскі адзначыў, што Я.Е. Галубінскі належаў да пакалення, з якога выходзілі правадыры нігілізму, што ёсць нешта і ў яго ад гэтага негістарычнага выкрывальніцтва, у самым яго гістарычным метадазе, у самой псіхалогіі яго гістарычнай працы. І гэта, перш за ўсё, яго **недаверлівасць**, амаль падазронасць у дачыненні да крыніц. Ён захапляўся кожны раз, калі пераконваўся ў надзейнасці і дакладнасці сваіх крыніц або помнікаў. Усюды ён чакаў сустрэць падрабкі, падлогі, скажэнні, недакладныя паданні, чуткі, павер'і, легенды.

Вучоны заўсёды прадбачыў магчымасць наўмыснага падману. Жыццёвую недаверлівасць і падазронасць Я.Е. Галубінскі ператварыў у гістарычны метадад. Г. Флароўскі канстатаваў, што «гісторыі хлуслівай», якая іншых падманвае, сама не падманвае, Я.Е. Галубінскі хацеў супрацьпаставіць «гісторыю сапраўдную», праўдзівую і цвярозую, паставіў сабе задачу напісаць гісторыю Рускай Царквы «крытычным» метадам, што азначала перш за ўсё крытыку крыніц. Зрэшты, гэта толькі адзін бок яго працы. З выключнай акуратнасцю Я.Е. Галубінскі падбіраў і размяркоўваў па катэгорыях усе звесткі і факты, якія захаваліся, і ў выніку атрымаў, хоць і мазаічную, і з прабеламі карціну ўнутранага побыту і ладу старажытнай Рускай Царквы [1, с. 372].

Корпус крыніц, звязаных з дзейнасцю Я.Е. Галубінскага, нязначны і ўключае невялікі

архіў у Адзеле рукапісаў Расійскай дзяржаўнай бібліятэкі, мемуары, гістарыяграфічныя агляды М. Мурэтова [2], А.У. Карташова [3], С.І. Смірнова [4], Р. Флароўскага [1], І.І. Філёўскага [5], успаміны самога гісторыка [6]. У постсавецкі перыяд вывучэнню навуковай дзейнасці акадэміка Я.Е. Галубінскага прысвяцілі свае працы А.Ю. Палуноў, І.В. Сакалоў [6], А. Платонаў [7].

Перыяд буржуазных рэформ у Расіі (60–70-я XIX ст.) характарызуецца пачаткам складання «царкоўнай грамадскасці» – шырокага пласта клірыкаў і свецкіх людзей, якія актыўна ўдзельнічалі ў хрысціянскім пераўтварэнні грамадства. Рускія рэлігійныя філосафы і царкоўныя гісторыкі (У.С. Салаўёў, К.М. Лявонцьеў, Л.А. Ціхаміраў, М.Ф. Фёдараў, С.М. Булгакаў, Н.А. Бярдзьеў, Г.П. Фядотаў, А.У. Горскі, Я.Е. Галубінскі, У.У. Болатаў, А.П. Лебедзеў) у кароткі гістарычны тэрмін здолелі адродзіць традыцыю хрысціянскай сацыяльнай думкі і ўкараніць праваслаўны вопыт у сучасных паняццях.

Не будзе перабольшваннем адзначыць, што ў пачатку XX ст. Царква ўяўляла сабой магутную інтэлектуальную і палітычную сілу, нягледзячы на тое, што царскі ўрад спрабаваў аслабіць яе, узводзячы сцяну паміж «афіцыйнай рэлігіяй» і рэлігійнай грамадскасцю.

Лозунгам эпохі было імкненне да галаснасці, абнаўлення, пераацэнкі мінулага, культу дакладных ведаў і крытычнага падыходу да кожнай з'явы грамадскага жыцця. Ададаніну свайму часу і Я.Е. Галубінскі. З першых гадоў выкладання ён паставіў пад сумненне такія кананічныя прадстаўленні рускай гісторыі, як легенда пра вандраванне апостала Андрэя па Русі, падрабязнасці летапіснага падання аб хрышчэнні князя Уладзіміра і інш. [6, с. 8].

У Я.Е. Галубінскага быў свой царкоўна-практычны ідэал, які даследуецца на працягу яго творчага шляху. Гэта было своеасаблівае спалучэнне заходніцтва з духам бытавога правінцыялізму. Прыманне Пятроўскай рэформы вучоны спалучаў з шанаваннем царкоўнай старажытнасці (давізантыйскай), чакаў рэформ у побыце Рускай Царквы. Вывучыўшы гісторыю рускага праваслаўя, ён прышоў да высновы, што трэба падняць культурны ўзровень духавенства, а гэта ў сваю чаргу меркавала кардынальнае змяненне сацыяльных умоў.

Асабісты ідэал Я.Е. Галубінскага пазначаны ў яго гістарычных ацэнках і характарыстыках, якія мы знаходзім у чатырохтомнай «Гісторыі Рускай Царквы», яго ідэях, папулярна выкладзеных у дакументах Перадсаборнай Прысутнасці, створанай для падрыхтоўкі царкоўных рэформ у сакавіку 1906 г. (I т. «Журналы і праколлы» Прысутнасці). Яны знайшлі адлюстраванне ў зборніках артыкулаў: «Да пытання аб царкоўнай рэформе», выдадзеным С.А. Белакурцавым у 1906 г. [6, с. 20], «Аб рэформе ў побыце Рускай Царквы», які выйшаў пасля смерці гісторыка ў 1913 г. [8].

Адзначым, што шлях у навуцы Я.Е. Галубінскага адрозніваўся выключнай мэтанакіраванасцю. Заняўшыся вывучэннем крыніц па царкоўнай гісторыі, ён даў сабе абяцанне – напісаць не пазней, чым праз 35 гадоў навуковай дзейнасці, гісторыю Рускай Царквы дасінадальнага перыяду. Да гэтай мэты Яўген Еўсцігнеевіч ішоў паступова, падзяліўшы свой даследчы план на некалькі этапаў – збор і абагульненне матэрыялаў, крытычная апрацоўка і стварэнне з іх цэласнай навуковай сістэмы [6, с. 11].

Гісторык царквы І. Філеўскі адзначаў, што крытычны падыход Я.Е. Галубінскага меў вялікае стваральнае значэнне: па-першае, ён акрэсліў сукупнасць цвёрда ўстаноўленых, грунтоўных фактаў; па-другое, выявіў новыя аспекты ўжо вядомых даных. Яўгену Еўсцігнеевічу ўдалося рэканструяваць такія практычна невядомыя старонкі пачатковай царкоўнай гісторыі, як асаблівасці становішча вышэйшай іерархіі, структуру кіравання епархіі і парафіі, духавенства і сродкі яго ўтрымання, манастыры, архітэктурную старажытных цэркваў. Сапраўдным «прарывам у навуцы» была рэканструкцыя асаблівасцей рэлігійна-маральнага жыцця народа. Прыладай запаўнення «белых плям» гісторыі стала дасканалае вывучэнне крыніц і шырокае прымяненне параўнальна-гістарычнага метаду. Асноўны матэрыял для аналогій дала гісторыя візантыйскай Царквы, дзе Я.Е. Галубінскі шырока выкарыстаў і даныя з гісторыі заходняй Царквы, прыцягваючы крыніцы на лацінскай, нямецкай, французскай, англійскай і італьянскай мовах. Апорай для гісторыка сталі такія сумежныя навукі, як кананічнае права, патралогія, агіяграфія, літургіка, археалогія, тапаграфія і лексікаграфія [5, с. 7].

Я.Е. Галубінскі першы ў рускай царкоўнай гістарыяграфіі, выкарыстоўваючы метады параўнальна-гістарычнага і крытычнага аналізу, рэканструяваў практыку посту ў рускім духоўным жыцці. Тэма посту, міласэрнасці, набожнасці і маралі была раскрыта ў восьмай главе другой паловы першага тома (першы перыяд, кіеўскі або дамангольскі), у дадатку да глаў, змешчаных у другой палове першага

тома (першы перыяд, кіеўскі або дамангольскі), другой палове другога тома (перыяд другі, маскоўскі).

Я.Е. Галубінскі канстатуе, што для хрысціянства паст перш за ўсё сродак да ўтаймавання сваіх прыродных інстынктаў. Пры гэтым ён уяўляе сабой сродкі да пераадолення дзеючых у чалавеку рэальных сіл зла. Далей гісторык паказвае, што існуючыя ў Праваслаўнай Царкве пасты спрадвечу падзяляюцца на дзве катэгорыі. Святая чатырохдзясятніца і штотыднёвыя пасты серады і пятка ... былі кананічна ўзаконены Царквой як пасты агульна-і-неабходна абавязковыя для ўсіх вернікаў. У сілу яны былі ўведзены заканадаўчым шляхам. Астатнія пасты – Калядны, Прычысты і Пятроўскі ... уведзены і зацверджаны ў Царкве не прамым заканадаўствам, а шляхам звычаю. Па названай прычыне адносна другой катэгорыі пастоў у Царкве вельмі доўгі час існавала рознагалоссе, якое аўтар дэтальна (дзевяць старонак тэксту другога тома (с. 462–470)) рэканструяваў на аснове крыніц, якія былі ў яго распараджэнні [9, с. 462–470].

Праводзячы паралелі з XIX ст., аўтар канстатаваў, што «і ў цяперашні час пасты ўтрымліваюцца ў нас найбольшай часткай так, што ад іх застаецца амаль адна назва» [9, с. 470]. На думку Я.Е. Галубінскага, сапраўдны пост ёсць, па-першае, не абьякавае ўжыванне нішчымнай ежы, а менавіта ўжыванне вядомых і прадпісаных відаў, па-другое, і галоўнае, устрыманне ад ежы, не смакаванне яе раней дазволенага часу вялікай колькасці страў і шмат разоў, чым патрэбна і дазволена. У простым народзе распазнаванне відаў нішчымнай ежы яшчэ збольшага выконваецца, але посту ў сэнсе ўстрымання, а таксама неўжывання ежы ў недазволены час і больш належнага, просты народ у нас амаль зусім не ведае, за выключэннем рэдкіх асобных у ім прадстаўнікоў, строга захоўваючых статуты Царквы [9, с. 470–471].

Дэтальны аналіз хрысціянскага посту, набожнасці і міласэрнасці Я.Е. Галубінскі развівае ў раздзелах, прысвечаных Максіму Грэку. Яўген Еўсцігнеевіч, выкарыстоўваючы багаты гістарычны матэрыял, усебакова раскрыў трагічны лёс Максіма Грэка як прапаведніка сапраўднага хрысціянства, у адрозненне ад хрысціянства фальшывага і фарысейства. У пропаведзі апошняга заключаецца галоўнае ў яго выкрывальна-папучальных словах, звернутых да саміх рускіх. Пражыўшы ў Расіі 38 гадоў, а з іх 26 – у зняволенні, прыбыўшы ў Расію першапачаткова для выканання аднаго часовага кніжнага даручэння, Максім, не змяніўшы хрысціянскім прынцыпам, пражыў поўнае гераізму і самаахвярнасці жыццё. Згодна з аўтарытэтным меркаваннем Я.Е. Галубінскага, Максім Грэк прынцыпова

адстойваў і культываваў устаноўку, што непазбежным вынікам адсутнасці ў народа адукацыі стане скажэнне хрысціянскай веры, а знешняя набожнасць, пастаўленая на месца сапраўднай, сама па сабе не мае ніякага значэння.

Максім Грэк у сваіх пропаведзях паказваў, што ў рускім праваслаўі ўсталявалася практыка, быццам малітва і пост складаюць тое, што ўводзіць чалавека ў Царства Нябеснае. Людзі ствараюць для сабе такое паняцце аб набожнасці, каб, не клапацячыся пра маральна-добрая справы, старанна праводзіць у частых і працяглых малітвах, а таксама строга выконваць пост. Гэты сумны выпадак скажэння хрысціянства меў месца і з нашымі продкамі, далей канстатаваў Максім Грэк.

Не малітва і пост, а належнае хрысціянскае жыццё і асабліва справы любові, міласэрнасці да блізкіх складаюць сапраўдную набожнасць. Пра тое ў Старым Заверце Бог казаў вуснамі прарокаў: «Ибо я милости хочу, а не жертвы, и Боговедения более, чем всесожжения» (Осія 6, 6). У Новым Заверце Збаўца даў дзве заповедзі пра любоў да Бога і блізкіх, сказаўшы: «Не всякий, говорящий Мне: "Господи! Господи!", войдет в Царство Небесное, но исполняющий волю Отца Моего Небесного» (Матф. VII, 21). Па сцвярджэнні Я.Е. Галубінскага, гэта з'яўлялася прадметам і асновай няспыннай і нястомнай і самай настойлівай пропаведзі Максіма ў яго выкрывальна-павучальных словах, звернутых да саміх рускіх, што ў прынцыпе падзяляў і сам аўтар даследавання [10, с. 807–810].

Тэма набожнасці і міласэрнасці ў дэталю развіваецца ў зборніку Я.Е. Галубінскага «Аб рэформе ў побыце Рускай Царквы». На думку гісторыка, і ў XIX ст. рэлігійнасць значнай часткі насельніцтва Расіі пакутавала глыбокімі заганами, паколькі народ прывык усю хрысціянскую набожнасць паказваць у вонкавым богашанаванні або знешняй пабожнасці. І таму навуковец заяўляе, што Царква заклікана выходзіць людзей у веры і маральнасці хрысціянскай і выкладаць ім нябачную міласць Божую для ўмацавання іх у веры і для садзейнічання ў маральным жыцці. Таму спраўляюцца таінстваў і службаў – гэта толькі палова пастырскіх абавязкаў; не менш важна вучыць паству веры, міласэрнасці і маральнасці. Пры развіцці тэмы аўтар ставіць пытанне: «Якім чынам магла здарыцца гэта сумная з'ява?». І сам жа адказвае: «Здарылася гэта проста. Мы прынялі ад грэкаў хрысціянства, але не запазычылі ад іх разам з хрысціянствам асвету ... нашы парафіяльныя святары сталі не людзьмі адукаванымі, а толькі граматычнымі. Людзі толькі граматычныя маглі здзяйсняць для народа службы, аднак зусім не быць яго настаўнікамі ... Асвета адсутнічала ў нас як ва

ўсім грамадстве, так і ў духавенстве ад часоў Пятра Вялікага [8, с. 4].

Я.Е. Галубінскі стаяў на пазіцыі, што ў аснове сацыяльнага вучэння хрысціянства ляжаць Святое Пісанне – кнігі Старога і Новага Завету і Святое Паданне – звесткі і кананічныя палажэнні, што вызначаюцца царквамі, але прама не ўтрымліваюцца ў Старым або Новым Заверце; каноны, аўтарызаваныя царквамі літургічныя тэксты, творы Айцоў Царквы, жыцці святых, а таксама царкоўныя звычаі. З чаго вынікае, што погляды духавенства на грамадства, разуменне прынцыпаў яго арганізацыі, сацыяльнай справядлівасці ўзыходзяць непасрэдна да ідэй і прынцыпаў, якія змяшчаюцца ў гэтых крыніцах, але крыніцы гэтыя трэба асіліць.

Першая руская рэвалюцыя стала чарговым паваротным пунктам у гісторыі краіны, што непасрэдна адбілася на лёсе Я.Е. Галубінскага. Грамадскія ўзрушэнні, пачатак палітычных пераўтварэнняў, імкненне павысіць ролю Царквы на пераломным гістарычным этапе – усе гэтыя прычыны прымусілі шырокія колы духавенства і свецкіх людзей патрабаваць склікання Памеснага Сабора. Для падрыхтоўкі царкоўных рэформ у сакавіку 1906 г. была створана Перадсаборная Прысутнасць, да ўдзелу ў якой разам з іншымі знакамітымі навукоўцамі і грамадскімі дзеячамі быў запрошаны Я.Е. Галубінскі. Там ён яшчэ раз агучыў свае погляды на хрысціянства і рэфармаванне Царквы.

Вучоны лічыў, што для дзейснага правядзення ў жыццё духу хрысціянскай міласэрнасці неабходна развіваць сістэму дабрачыннасці, стварыць у кожным прыходзе папачыцельства аб бедных. Пропаведзь павінна стаць абавязковай часткай літургіі. Разам з тым, духоўная асвета не магла абмяжоўвацца настаўленнем з амбону ... Адзіна дзейсны сродак навучыць людзей сапраўдным, а не ўяўным канонам веры і правілам маральнасці хрысціянскай, ёсць сістэматычна-школьнае навучанне дзяцей навучы аб веры (катэхізісу) і навучы аб маральнасці [8, с. 6].

У пачатку XX ст. пасля вызвалення з-пад апекі дзяржавы, расійская Царква стаяла непасрэдна перад задачай стварэння сацыяльнай дактрыны. Я.Е. Галубінскі, які прысвяціў усё сваё жыццё даследаванню рускага праваслаўя, будучы ўжо ў сталым узросце, не мог быць у баку ад мяркуемых кардынальных пераўтварэнняў і абыйсці пытанне аб цяжкім становішчы Царквы, якое ён звязваў з сацыяльным прыніжэннем духавенства, выхад з якога бачыў праз змену вектара сацыяльнага становішча.

Я.Е. Галубінскі меркаваў, што хрысціянства для хрысціяніна з'яўляецца не толькі «рэлігіяй для ўнутранага ўжывання», сродкам суцяшэння, сістэмай самадысцыпліны, а пры-

цыпам яго жыцця ў цэлым, уключаючы яго сацыяльны, культурны і эканамічны аспекты. Яўген Еўсцігневіч прыйшоў да высновы, што арыентацыя хрысціяніна ў соцыуме патрабавала наяўнасці ў духавенства ўяўлення аб сацыяльна належным, грамадскім ідэале, што можа быць сфарміравана толькі на аснове значнага культурнага ўзроўню.

ЛІТАРАТУРА

1. Флоровский, Г. Пути русского богословия / Протоиерей Георгий Флоровский. – Париж: YMGA-PRESS, 1983. – 600 с.
2. Муретов М. Из воспоминаний студента Императорской Московской Духовной Академии XXXII курса (1873–1877 гг.) / М. Муретов // Богословский вестник. – 1916. – № 10–12. – 586 с.
3. Карташев, А.В. Очерки по истории Русской Церкви. В 2 т. Т. 1 / А.В. Карташев. – М., 1991. – 704 с. [репр. изд.: Париж, 1959].
4. Смирнов, С.И. Библиография. [Рец. на:] Голубинский, Е. История Русской Церкви / С.И. Смирнов; изд. Общ-ва Истории и Древностей Российских: Т. 2. Пол. 1. – М., 1900 // Богословский вестник. – 1900. – Т. 2. – № 6. – С. 288–304.
5. Филевский, И.И. Памяти академика-профессора Е.Е. Голубинского / И.И. Филевский. – Харьков, 1912. – 11 с.
6. Полунов, А.Ю. Жизнь и труды академика Е.Е. Голубинского, с предложением «Воспоминаний» Е.Е. Голубинского и именного указателя к «Истории Русской Церкви» / А.Ю. Полунов,

И.В. Соловьев. – М.: Крутицкое патриаршее подворье, 1998. – 256 с.

7. Платонов, А. Несколько штрихов к жизни Е.Е. Голубинского. А. Платонов. – Режим доступа: / <http://www.golubinski.ru/golubinski/istoria.htm> «Настоящая история» академика Евгения Голубинского. – Дата доступа: 12.04.2014
8. Голубинский, Е.Е. О реформе в быте Русской Церкви / Е.Е. Голубинский // ЧОИДР. – М., 1913. – Кн. 3. (132) – 809 с.
9. Голубинский, Е.Е. История Русской Церкви. В 4 т. Т. 1 / Е.Е. Голубинский. – М.: Крутицкое патриаршее подворье, 1997. – 926, XVIII с.
10. Голубинский, Е.Е. История Русской Церкви. В 4 т. Т. 3. / Е.Е. Голубинский. – М.: Крутицкое патриаршее подворье, 1997. – 920 с.

SUMMARY

The article is devoted to the work of academician Golubinski, the greatest historian of the Russian Orthodox in the second half of the nineteenth century. The particular attention is paid to the sociological aspect in the works of the scientist such as – research of the development of fasting and piety in the Russian Orthodox Church. Golubinsky considered it as progressive formation and development of the social teachings of the Orthodox in Russian spiritual life.

Паступіў у рэдакцыю 25.06.2014 г.